

TIJORAT BANKLARIDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Boshqaruv kadrlarni tayyorlash fakulteti

Bank ishi va auditi yo'nalishi

Obidjonov Shavkat Olimjon o'g'li

Ilmiy rahbar Prof:

K.Xotamov

Fiskal institute

Annotatsiya: *Tijorat banklar tomonidan kredit berish yanada kengiyib bormoqda. Ular davr taraqqiyoti bilan shahdam qadam tashlash maqsadida hamda raqobat kurashiga bardosh bera olishda o'z xizmat turlarini ko'paytirishlari va rivojlantirishlari shart. Bu o'z navbatida tijorat banklari xususiy kapitalining milliy va halqaro standartlar darajasiga yaqinlashtirish bo'yicha ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar olib borilishini taqazo etmoqda. Kredit operatsiyalarini amalga oshirishda muammoli kreditlarning yuzaga kelishi, ularning buxgalteriya hisobini xalqaro standartlari talablari asosida tartibga solishni zaruriyat qilib qo'yimoqda. Ushbu zaruriyatdan kelib chiqib, tijorat banklarida kreditlar bo'yicha to'lash va ehtimoliy yo'qotishlar zahiralari jarayolari hisobini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.*

Kalit sozlar: *Tijorat bank,debit,kredit, kredit hisobvarag'i, kapital,zaxira fondi,hisob varaq, Kredit operatsiyalari, shartnoma, balans.*

Аннотация: *кредитование коммерческими банками становится все шире. Они должны умножать и развивать свои услуги с целью сделать шаг вперед в развитии эпохи, а также быть в состоянии противостоять конкурентной борьбе. Это, в свою очередь, требует проведения исследований, имеющих научное и практическое значение, по приближению частного капитала коммерческих банков к уровню национальных и международных стандартов. Возникновение проблемных кредитов при осуществлении кредитных операций делает необходимым регулирование их бухгалтерского учета на основе требований международных стандартов. Исходя из этой необходимости, одним из актуальных вопросов является совершенствование учета процессов погашения и резервирования вероятных убытков по кредитам в коммерческих банках.*

Ключевые слова: *коммерческий банк, дебет,кредит,кредитный счет, капитал, резервный фонд, счет, кредитные операции, контракт, баланс.*

Abstract: *lending by commercial banks is becoming more widespread. They must multiply and develop their services in order to take a step forward in the development of the era, as well as be able to withstand the competition. This, in turn, requires research of scientific and practical importance to bring the private capital of commercial banks closer to the level of national and international standards. The occurrence of problem loans in the course of credit transactions makes it necessary to regulate their accounting based on the requirements of international standards. Based on this need, one of the urgent issues is to improve the accounting of repayment processes and reservation of probable losses on loans in commercial*

banks.

Keywords: *commercial bank, debit, credit, credit account, capital, reserve fund, account, credit transactions, contract, balance sheet.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan keyingi qisqa vaqt ichida bank sektorini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratildi va tijorat banklari faoliyati shu qisqa vaqt ichida kutilganidan ham samaraliroq yaxshilandi. Tijorat banklari faoliyatini takomillashtirishning asosiy sabablaridan biri O'zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiyotidagi o'rni va xalqaro iqtisodiy aloqalarning kengayishi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti ijtimoiy hayotning barcha sohalariga keng kirib boradigan hozirgi vaziyatda bank tizimining zamonaviy talablar asosida ushbu tizimda boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inauguratsiyasi munosabati bilan qilgan nutqida kelajakda barcha sohalarda harakatlar strategiyasini amalga oshirish va yuqori natijalarga erishish zarurligini ta'kidladi: "bizning vazifamiz tajriba orttirish va rivojlanishdir. Bu bizning xalqaro amaliyotga asoslangan rivojlanish va yangilanish modelimizning mustahkam timsolidir. Shu munosabat bilan biz qisqa va o'rta muddatli istiqbolda belgilangan maqsadlarga erishish uchun ko'p mehnat qilishimiz kerak" [1]. Darhaqiqat, so'nggi yillarda iqtisodiyotimiz salohiyatini oshirish uchun ko'p ishlar qilindi. Xususan, milliy valyutani erkin konvertatsiya qilish tizimi to'liq o'zgartirildi, biznes soliqlari kamaytirildi, kredit olish imkoniyati kengaytirildi, erkin iqtisodiy zonalar yaratildi, investorlarga keng ko'lamli imtiyozlar berildi. Shuningdek, mamlakat valyuta sektoridagi yangiliklardan biri bu aholiga valyuta operatsiyalarini amalga oshirishni osonlashtiradigan, shuningdek yuridik va jismoniy shaxslar uchun chet el valyutasini erkin sotib olish va sotish imkoniyatlarini yaratadigan yangi bank xizmatlarini joriy etishdir. chet el valyutasi.

Bugungi kunda har bir kunimiz mamlakatimiz iqtisodining rivojlanishida muhim omil bo'luvchi yangiliklarga boy bo'lmoqda, jumladan, jahon bank-moliya tizimining jadal sur'atlarda rivojlanib borishi natijasida iqtisodiyotning muhim tarmog'idan biri hisoblangan bank sohasida ham yangi zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga yanada ko'proq ehtiyoj sezilmoqda.

Darhaqiqat, tijorat banklari tomonidan axborot texnologiyalarini qo'llagan holda ko'rsatilayotgan barcha xizmatlarning tezkorligi, sifati va shaffofligi bugungi kun talabidir. Endilikda an'anaviy bank xizmatlari o'rnini to'la egallayotgan zamonaviy masofaviy bank xizmatlarining turli ko'rinishlari aynan shu tezlik, sifat va ishonchni ta'minlayotgani hech kimga sir emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, farmoni bank tizimining boshqarish mexanizmlarining xar bir elementini o'zaro bog'liq xolda o'rganish va tahlil etish orqali mavjud muammolarni echimini topish va ularni o'z vaqtida bartaraf etishni taqozo etadi.

Hozirgi kunda bank aktivlari tarkibida kreditlarning ulushi 80 foizga, kredit portfeli

tarkibida uzoq muddatli kreditlarning ulushi 95 foizga, xorijiy valyutadagi kreditlarning ulushi 55 foizga yaqin bo'lishi kredit riskining darajasi yuqoriligidan hamda u to'g'risida ma'lumotlar tez va sifatli shakllanish zarurligidan dalolat beradi.

Tijorat banklar tomonidan kredit berish yanada kengiyib bormoqda. Ular davr taraqqiyoti bilan shahdam qadam tashlash maqsadida hamda raqobat kurashiga bardosh bera olishda o'z xizmat turlarini ko'paytirishlari va rivojlantirishlari shart. Bu o'z navbatida tijorat banklari xususiy kapitalining milliy va halqaro standartlar darajasiga yaqinlashtirish bo'yicha ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar olib borilishini taqazo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "valyutani tartibga solish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq tijorat banklariga ichki va xalqaro (transchegaraviy) valyuta operatsiyalarini amalga oshirishga ruxsat beriladi [2]. Milliy valyuta bilan operatsiyalar o'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshiriladi.

Chet el valyutasi bilan xalqaro (transchegaraviy) operatsiyalar joriy xalqaro operatsiyalar va kapital oqimlariga (kapital o'tkazmalari) bo'linadi. Odatda, valyuta operatsiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

O'z navbatida, tijorat banklarida chet el valyutasidagi buxgalteriya o'tkazmalari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2004 yil 17 iyuldagi 15/3-son "O'zbekiston Respublikasining tijorat banklaridagi buxgalteriya hisoblari"da ro'yxatdan o'tkazildi. reja. Chet el valyutasidagi operatsiyalar hisob-kitoblar rejasining quyidagi hisobvaraqlari bo'yicha amalga oshiriladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tashkilotning hisob-kitob hisobvaraqlaridagi mablag'larni hisobga olish va nazorat qilish pul muomalasini to'g'ri tashkil etish, tashkilotlarda hisob-kitoblar va kreditlarni tashkil etish uchun muhimdir. Iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida tashkilotlar bir-biri bilan iqtisodiy munosabatlarga kirishadilar. Doimiy ravishda amalga oshiriladigan iqtisodiy vositalar aylanishi turli xil hisob-kitoblarning doimiy yangilanishiga olib keladi.

Hisob-kitoblar tashkilotlar tomonidan naqd pulsiz hisob-kitoblar orqali amalga oshiriladi va pul mablag'lari aylanma mablag'lar aylanishining boshlang'ich va yakuniy bosqichlari hisoblanadi. Tadbirkorlik faoliyati samaradorligi asosan pul oqimi tezligidan aniqlanadi.

Naqd pul-bu mutlaq likvidlikka ega bo'lgan aylanma mablag'larning yagona turi, ya'ni majburiyatlarni to'lash vositasi sifatida darhol ishlash qobiliyati. Tashkilotlarning joriy hisobvaraqlarida mavjud bo'lgan pul miqdori eng muhim to'lov vositasi sifatida to'lov qobiliyati aniqlanadi-sotuvchi yoki xaridor sifatida ishlaydigan tashkilotlarning moliyaviy holatining xususiyatlaridan biri.

Joriy hisobvaraqlarda tashkilotlarning pul oqimlari mavjud. Tashqi hisob-kitoblarning turlari quyidagilardan iborat: etkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob - kitoblar, xaridorlar va mijozlar bilan hisob-kitoblar, banklar bilan tuzilgan shartnomalar bo'yicha xodimlar bilan hisob-kitoblar, banklar bilan kreditlar bo'yicha hisob-kitoblar, davlat bilan soliqlar, yig'imlar, sug'urta mukofotlari-bu hisob-kitoblardan amalga oshiriladigan hisob-kitoblarning tashqi turlari.

Hozirgi kunda xar bir tijorat banki o'zining kredit siyosatini ishlab chiqib, kredit munosabatlarini ushbu siyosat orqali yuritadilar Markaziy bank esa kreditlash bo'yicha umumiy ko'rsatmalar beradi. Shu o'rinda kredit liniyalari haqida to'xtalib o'tsak. Xorijiy bank

amaliyotida kreditlashning ikki usuli ma'lum. Birinchi usulning ahamiyati har bir ssuda induvidual tartibda ko'rib chiqilishidadir. Kredit ma'lum maqsaddagi mablag' ehtiyojini qondirishga beriladi. Ushbu usul aniq muddatga kredit ajratishda qo'llaniladi.

Ikkinchi usulda kredit bank tomonidan qarz oluvchiga oldindan belgilab qo'yilgan kredit limiti bo'yicha beriladi, bunda qarz oluvchi unga qo'yilgan to'lov hujjatini o'z vaqtida to'lash majburiyatini oladi.

Kreditlashning ushbu shakli kredit liniyasi deb ataladi. Ochilgan kredit liniyasi kredit hisobiga barcha hisob-kitob pul hujjatlarini bank va mijoz o'ptasidagi shartnomaga asosan to'lash 1 yilga ochiladi, ammo kredit liniyasi undan qisqa muddatga ham ochilishi mumkin. Kredit liniyasi muddati davomida mijoz bank bilan qo'shimcha kelishuvni istagan vaqtida kredit olishi mumkin. Ammo bank qarz oluvchining moliyaviy holatini zaiflashganini aniqlasa, mijozga belgilangan limit chegarasida kredit berishdan bosh tortishi mumkin. Kredit liniyasi, odatda, moliyaviy barqaror va e'tiborli mijozlarga ochiladi. Mijoz iltimosiga binoan kreditlash limiti qayta ko'rib chiqilishi mumkin.

Kredit liniyasi - bank yoki boshqa kredit tashkilotining qarz oluvchiga ma'lum davr mobaynida kelishilgan limit doirasida huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan kredit berish majburiyatidir. Kredit liniyasining ochilishi kreditor va qarzdorning uzoq muddat davomidagi xamkorligini anglatadi.

Shu o'rinda xalqaro kredit liniyasiga ta'rif berib o'tsak: xalqaro kredit liniyasi bu xalqaro miqiyosda qarz oluvchiga ma'lum davr mobaynida kelishilgan limit doirasida huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan kredit berish majburiyatidir.

Kredit liniyasi bir yildan oshmagan xar qanday muddatga to'lov hujjatlarini to'lash uchun beriladi, u qayta tiklanadigan va tiklanmaydigan bo'lishi mumkin. Bunda limit tugagandan so'ng bank va qarzdor o'rtasidagi munosabat o'z payoniga etadi. Ushbu berilgan ta'riflardan ko'rinib turibdiki kredit liniyasida qarz berish muddatlari turlicha T.Kosterinaning fikricha kredit liniyasi qisqa muddatga ochiladi, O.Lavrushinning fikricha muddat ahamiyatga ega emas bo'lib, asosiy e'tibor kreditning maqsimal miqdoriga karatiladi.

Bulardan xulosa qilgan holda xalqaro kredit liniyasiga quyidagicha ta'rif bersak maqsadga muvofiq bo'ladi: xalqaro kredit liniyasi xalqaro moliya institutlari tomonidan qarz oluvchilarga ma'lum bir muddatga kredit limiti doirasida kredit berish majburiyatini anglatadi.

Davom ettiriladigan va ettirilmaydigan kredit liniyalari o'zaro farqlanadi. Davom ettirilmaydigan kredit liniyasi ochilib ssuda berilgan va qaytarilgandan keyin mijoz va bank o'rtasidagi aloqalar tugatiladi. Davomlashtiriladigan kredit liniyasida kredit belgilangan limit asosida avtomatik ravishda beriladi va qaytariladi. Agar, bank tomonidan mijozga kredit liniyasi ma'lum tovarlarga bir shartnoma bo'yicha bir yil ichida pul to'lash uchun ochilgan bo'lsa, kredit liniyasi maqsadli bo'ladi.

Banklarda kreditlar hisobini tashkil qilishda buxgalteriya hisobida umumqabul qilingan tamoyillardan foydalaniladi: buxgalteriya hisobini ikki yoqlama yozuv usuli yuritish; uzluksizlik; xo'jalik operatsiyalari, aktivlar va passivlarni pulda baholanishi; aniqlik; hisoblash; oldindan ko'ra bilish (ehtiyotkorlik); mazmunning shakldan ustunligi; ko'rsatkichlarning qiyoslanuvchanligi; moliyaviy hisobotning betarafligi; hisobot davri daromadlari va xarajatlarining muvofiqligi; aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy baholanishi.

Kredit operatsiyalarni hisobga olish uchun kredit hisobvaraqlaridan va balansdan tashqari

hisobvaraqlaridan foydalaniladi.

Bunda bir martalik va kredit liniyasidan foydalanilgan holda kredit operatsiyalari hisobga olinadi.

Kredit olish uchun bankda xar bir kredit bo'yicha alohida kredit hisobvarag'i ochiladi. Mijoz kredit olish uchun bankga belgilangan tartibda hujjatlar paketini rasmiylashtirilib topshiradi. Kredit komissiyasining qaroriga ko'ra kredit berish lozim deb topilsa bank va kredit oluvchi o'rtasida kredit shartnomasi tuziladi.

XULOSA

Muxtasar qilib aytganda, tijorat banklari valyuta operatsiyalarini hisobga olish va tekshirish uchun qonuniy tartiblardan foydalanadilar.

Tijorat banklari tomonidan valyuta operatsiyalarini hisobga olish va audit qilish bilan bog'liq muammolar qisqa muddatli bo'lib, kelajakda O'zbekiston valyuta bozorining rivojlanishi va valyuta operatsiyalari erkinligining oshishi natijasida bartaraf etiladi. Ularning rivojlanishidagi muhim masalalardan biri bank, valyuta va buxgalteriya hisobi sohasidagi xodimlarning ilmiy va amaliy salohiyatini rivojlantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Jasur va olijanob xalqimiz bilan birgalikda Erkin va farovon O'zbekiston demokratik davlatini barpo etamiz". Sh. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirish marosimiga bag'ishlangan qo'shma majlisidagi nutqi, "Xalk sozi" gazetasi, 2016 yil 15 dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 1-noyabrdagi "valyutani tartibga solish to'g'risida"gi o'rq-573-sonli qonuni.

3. Abdullayeva Sh.Z. "xalqaro valyuta-kredit munosabatlari" darslik T.: Iqtisodiyot moliya, 2005 yil 348 s.

4. O'zbekiston Respublikasi markaziy bankining 2004-yil 17-iyuldagi 15/3-sonli "o'zbekiston Respublikasining tijorat banklaridagi hisobvaraqlari to'g'risida"gi qarori.